

Socialismus činu proti „vlažnému blátu“

Bývalí anarchisté, Svaz komunistických skupin a založení komunistické strany

ONDŘEJ SLAČÁLEK

Většina bývalých anarchistů v českých zemích vstoupila do KSČ ve dvou vlnách. Radikálové z okruhu Stanislava Kostky Neumanna se podíleli na jejím založení, vedle sociálnědemokratické levice ovšem byli malou menšinou. Většina bývalého anarchistického hnutí v čele s Bohuslavem Vrbenským pak splýnula s komunistickou stranou v roce 1925. Takřka úplný organizační zánik českého anarchismu a jeho vplynutí do KSČ má své specifické důvody a vnitřní logiku.

Anarchismus přelomu století byl do značné míry spojen s fenoménem krize, a to zejména ve společnostech, které procházely nerovnoměrným vývojem s řadou protikladů. Silnou základnu získával zejména na jihu Evropy a v obou Amerikách. Na Balkáně i v některých kolonizovaných zemích také vytvářel různé hybridy s místními nacionalistickými hnutími; jak poznamenává historik a politolog Benedict Anderson (autor známých *Představ společenství*), na přelomu 19. a 20. století byl anarchismus nacionalismu kolonizovaných národů mnohem otevřenější než marxismus.¹ Značnou proslulost a černou legendu získal anarchismus především v důsledku atentátů (např. na francouzského prezidenta Sadiho Carnota roku 1894, italského krále Umberta I. v roce 1900 či amerického prezidenta McKinleyho roku 1901). Právě anarchistický terorismus se stal první příležitostí pro mezinárodní spolupráci policejních aparátů; intenzivní sledování a provokace bezpečnostními orgány anarchistické hnutí silně poznamenávaly.² Postupně se

Dobová představa o anarchitech, kteří v podzemí plánují atentáty a nepokoje (Chicago 1896)
Foto: ČTK / Mary Evans Picture Library

od atentátů ve své většině odvrátilo a směřovalo buď k propagaci myšlenek svých teoretiků, jako byli Petr

Kropotkin, Errico Malatesta či Emma Goldmanová, nebo ke snaze budovat radikální odbory – CGT ve Francii,

- 1 ANDERSON, Benedict: *Under Three Flags. Anarchism and the Anti-Colonial Imagination*. Verso, London – New York 2005. Srov. s BANTMAN, Constance – ALTENA, Bert (eds.): *Reassessing the Transnational Turn. Scales of Analysis in Anarchist and Syndicalist Studies*. PM Press, Oakland 2017.
- 2 BUTTERWORTH, Alex: *The World that Never Was*. Vintage, New York 2010; JENSEN, Richard Bach: *The Battle against Anarchist Terrorism. An International History, 1878–1934*. Cambridge University Press, Cambridge 2013.

IWW v USA, CNT ve Španělsku nebo FORA v Argentině. Stíny ilegalismu se ale k anarchistické aktivitě vracely a spolu s nevyjasněností některých teoretických otázek udržovaly anarchismus na okraji nebo za okrajem společnosti. To vše vedlo ke krizi anarchismu a odchodům některých čelných protagonistů (Francesco Saverio Merlino). Napětí mezi násilím, vazbami na dělnické hnutí, individualismem a sny i snahami o bezprostřední komunistické vztahy zachytila na příkladu Paříže a skupiny kolem individualistického anarchisty Alberta Libertada spisovatelka Marie Majerová ve svém druhém románu *Náměstí Republiky*.³

V českém prostředí můžeme mluvit o analogické krizi. Zdejší hnutí se rozvinulo v osmdesátých a devadesátých letech 19. století, především v návaznosti na propagandu teroristického anarchismu Johanna Mosta a jeho listu *Freiheit* (vydáváného nejprve v Londýně a pak v USA a pašovaného do Čech), vliv českoamerické anarchosocialistické emigrace a vývoj v české a rakouské sociální demokracii, který vedl k odstěpení tzv. neodvislých socialistů (u nás nejvýrazněji reprezentovaných Vilémem Körberem) a k jejich přechodu na anarchistické pozice. Centry hnutí se stala Praha, textilácký severovýchod Čech a zejména hornický sever. Právě severočeští horníci byli hlavní sociální základnou hnutí. V Praze získali anarchisté jistý vliv v kulturní oblasti časopisem *Nový kult* (1897–1905), který vydával Stanislav Kostka Neumann (1875–1947) a kolem nějž se shromáždila mladá básnická generace (Karel Toman, František Gellner, Fráňa Šrámek). Časopis je pozoruhodným svědectvím vývoje od individualistického anarchismu (včetně nietzscheovství a satanistických stylizací) k anarchokomunismu. Následoval vznik České anarchistic-

Německo-americký anarchista Johann Most (1846–1906) propagoval násilné metody politické změny Foto: Wikipedia.org

ké federace (1904) jako organizace volných skupin s důrazem na čistotu idejí a silné osobnosti mezi členy.

Hnutí horníků na severu Čech se rozvíjelo od spolků k nezávislým odborovým organizacím; sever země byl pokládán za centrum anarchismu nejen v rámci Čech, ale i celé rakousko-uherské monarchie. Vrchol zaznamenalo hnutí kolem roku 1905, i v souvislosti s bouřlivým celospolečenským vývojem, ohlasy ruské revoluce a rozpory bojů za všeobecné hlasovací právo (které anarchisté kritizovali jako otupující dělnickou bojovnost).

Kolem roku 1908 přichází krize, která souvisí i s policejním stíháním anarchistického vůdce Karla Vohryzky (1876–1933) za podíl na krádežích klenotů ve Švýcarsku. Jakkoli anarchisté obhajovali „expropriace“ ve prospěch sociálního boje, v tomto případě došli k závěru, že se jednalo spíše o „sprosté loupe-

že“, k čemuž přispěla i Vohryzkova povaha dobrodruha a manipulátora. Schopný vůdce především hornického syndikátu České federace všech odborů nejen vyvolával násilné střety se sociálními demokraty, ale také si dokázal zneprátnit řadu anarchistických „kamarádů“. Snad nebyl takovou karikaturou, jakou z něj udělal Vladimír Menšík ve filmu *Lupič legenda* (1972, režie Karel Steklý), ani „zlým duchem“ českého anarchismu, jak jej líčili sociálně-demokratický spisovatel František Cajthaml-Liberté a nedávno zesnulý sociální historik Jan Měchýř.⁴ Jisté ale je, že jeho působení skončilo policejní perzekucí a rozvrácenými vztahy. Další represe reagovaly na antimilitaristické aktivity, v nichž anarchisté hráli významnou, ale přece jen druhotnou roli vedle mládeže národních sociálů.

Poslední předválečná léta byla ve znamení nástupu mladších účastníků hnutí a reflexe dosavadních

Stanislav Kostka Neumann v roce 1894 Foto: LA PNP

3 MAJEROVÁ, Marie: *Náměstí Republiky*. Josef Vilímek, Praha 1914.

4 Viz zejména CAJTHAML-LIBERTÉ, František: *Severočeští havíři. Obrazy bojů podzemních parů*. Na Zdar, Moravská Ostrava 1926; MĚCHÝŘ, Jan: *Bouřlivý kraj*. Severočeské nakladatelství, Ústí nad Labem 1983, s. 255–269.

neúspěchů. Básníci Neumannovy generace z hnutí odešli, i sám Neumann poodstoupil a stal se redaktorem *Lidových novin*. Ve vzpomínkové úvaze *Politická epizoda* z roku 1911, v níž se vrátil k Omladině, nalezneme i toto zhodnocení vlastní anarchistické dráhy: „[...] v každém mém nadšení pro něco přijímaného byl odjakživa červ skeptce (sic), věčná a plodná pochybnost nás žijících. [...] Anarchistický socialismus, jehož dětmi jsou jediní skuteční světci kapitalistického lidstva [...]. Domníval jsem se v jednu chvíli, že jsem konečně našel cestu. V praxi to byla opět cestička. Nepochyboval jsem od té doby nikdy ani na okamžik, že podstata tohoto socialismu čistého jako křišťál [...] bude základním plánem pro stavbu harmoničtější budoucnosti, ale zda nepoučuje nás světový sociální zápas,

Bohuslav Vrbenský jako ministr výživy lidu Kramářovy vlády Foto: ČTK/František Drtikol

Někteří významní anarchisté jako Petr Kropotkin či Jean Grave podpořili Dohodu, protože vítězství Německa pokládali za hrozbu pro emancipaci člověka

že jeho krutost zná jen svou dravou logiku, svou vteřinovou pravdu a své žravé nadšení?“ Až po porážce kapitalismu, kterou podle Neumanna přinese boj na život a na smrt, přijde chvíle pro subtilnější ideály svobody. „Zatím všechny anarchistické skupinky odsouzeny jsou živořiti ve špatném vzduchu, protože vzduch dobrý je stravován bojovníky méně nečasovými.“⁵

I mladší účastníci hnutí si kladli otázky o vztahu teorie a praxe. S překvapivým řešením přišel roku 1914 zubní lékař Bohuslav Vrbenský (1882–1944), dosud známý především z aktivit proti účasti ve volbách. Jednotlivým anarchistickým skupinám

rozeslal návrh na založení svérázné anarchokomunistické politické strany. Strana měla být radikální sociálně i národně a zejména protirakousky zaměřená. Měla se účastnit voleb do místních zastupitelstev, ale uchovat si odpor k parlamentarismu. I přesto návrh na proměnu anarchistického hnutí v politickou stranu vyvolal podiv, který obecně uznávaný veterán hnutí Michael Kácha (1874–1940), žižkovský švec a redaktor časopisů *Práce* (1905–1908) a *Záduha* (1908 až 1914), zformuloval do rozsáhlého protestu. Návrh na založení strany pro něj představoval „zárodek [...] příštích kompromisů“.⁶ Sjezd anarchistů v dubnu 1914 nicméně Vrbenského návrh přijal, jen s výhradou, že prozatím se anarchisté nesjednotí do strany, ale do Federace českých anarchistů komunistů.

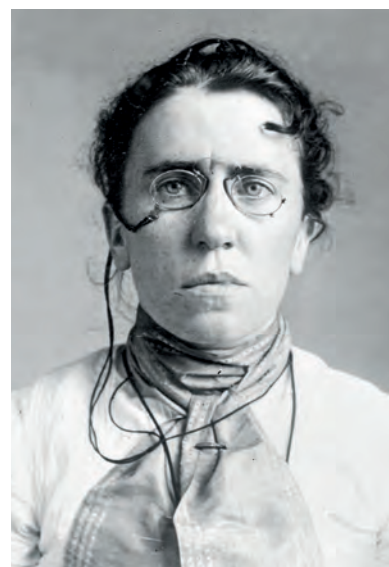
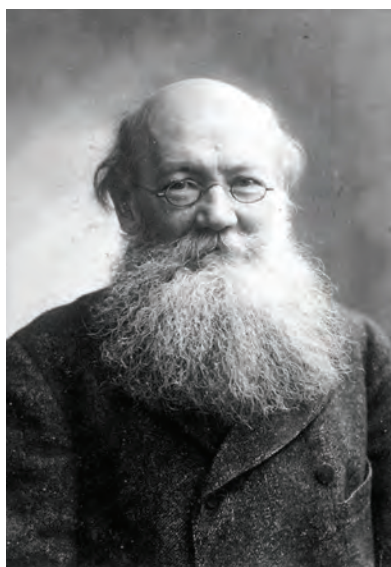
Velká válka

Následné přeměně federace ve stranu zabránilo vypuknutí první světové

války. Ta výrazně zasáhla anarchistické hnutí i v celosvětovém měřítku. Někteří významní anarchističtí představitelé jako Petr Kropotkin či Jean Grave podpořili Dohodu, protože vítězství Německa pokládali (v dlouhé tradici táhnoucí se k Michailu A. Bakuninovi) za hrozbu pro emancipaci člověka. Jiní v čele s Erricem Malatestou a Emmou Goldmanovou to chápali jako zradu anarchistických principů a válku jednoznačně odmítli. Americká anarchistka Emma Goldmanová byla posléze pro své protiválečné aktivity uvězněna – ještě předtím ale stačila vydat brožuru *Truth about Bolsheviki* nadšeně podporující revoluční frakci v Rusku. Vyjádřila zde mimo jiné údiv nad tím, že „marxovští sociální demokraté Lenin a Trockij přejali anarchistickou revoluční taktiku, zatímco anarchisté Kropotkin, Čerkezov a Čajkovskij tuto taktiku popírají a upadají do marxovského rozumování, které celý život odsuzovali coby „německou metafyziku““. Bolševici pro ni v té době hájili „nejbytnější, nejdalekosáhlejší

5 NEUMANN, Stanislav Kostka: *Politická epizoda. Trochu vzpomínek na hnutí pokrokové a tak zvanou Omladinu*. Dr. Rudolf Brož, Praha 1911, s. 83–84.

6 Návrh i jeho kritika jsou přetištěny v TOMEK, Václav: *Český anarchismus 1890–1925*. Filosofie, Praha 1996, s. 625–650.

Petr Kropotkin (1842–1921), Errico Malatesta (1853–1932) a Emma Goldmanová (1869–1940)

Foto: Wikipedia.org (2x) a Profimedia.cz

a všezahrnující principy lidské svobody a ekonomického blahobytu“.⁷ Tak jako několik desítek dalších amerických „rudých“ Goldmanovou čekala deportace do sovětského Ruska.

Pro anarchistické spolky v Čechách znamenala světová válka úřední zákaz a zabavení majetku, zákaz vydávání časopisů (vycházet mohly jen odborářské *Hornické listy*) a zatčení předáků Bohuslava Vrbenského, Michaela Káchy, Vlasty Borka a Čeňka Körbera. Ti byli nejprve vězněni v Praze a posléze v rakouských internačních táborech Göllensdorf a Rachsale. Setkali se tam s předáky mládeže národních sociálů (v čele s Emilem Špatným) a posléze v roce 1916 také s Theodorem Bartoškem, advokátem a předsedou antiklerikálního a ateistického sdružení Volná myšlenka, s nímž se znali už před válkou z bezvěreckých aktivit. V táborech je sblížila také společná organizace vězeňské samosprávy. V severních Čechách mezitím došlo

počátkem roku 1915 k vlně stávek, na které stát reagoval rozpouštěním spolků, prohlídkami a šikanou. Následovalo zastavení *Hornických listů* a zatčení hornického předáka Václava Draxla a dalších.

Když byli anarchističtí předáci postupně propouštěni z internace, setkávali se s jinou realitou, než jakou opouštěli. Válka přinesla národní i sociální radikalizaci a ve stávkových hnutích se potkávali dělníci různých proudů (za jejich organizaci byli anarchisté často znovu vězněni nebo posíláni na frontu). Inspirací se také stávalo revoluční dění v Rusku. Protirakouský odpor vytvářel nečekaná spojení: anarchisté se podíleli s dalšími socialisty na organizaci stávky 23. ledna 1918 a zároveň neúspěšně žádali o podporu představitelů pravice Aloise Rašína a ředitele Živnostenské banky Jaroslava Preisse. Jakkoli některé aktivity vnímali jako celonárodní, kladli si zároveň otázku, jak přispět k socialistickému

charakteru nové republiky. Právě to se stalo tématem anarchistického sjezdu, konaného improvizovaně v severočeském Duchcově 3. února 1918. Po komplikované debatě se anarchisté usnesli na rezoluci, která se hlásila k požadavku na „zřízení samostatného státu československého“ a k sebeurčení i pro české Němce. Vyjádřila též „naději i přání“, že se k tomuto státu, jež charakterizuje jako „československou socialistickou federaci“, čeští Němci přidají. Účastníci sjezdu se zároveň přihlásili k debatám o jednotě socialistů o „utvoření jednotné české strany socialistické“ nebo alespoň o jednotném postupu. Domluvením účasti pověřili Jaroslava Kováře, Michaela Káchu, Jaroslava Štycha, Luisu Landovou-Štychovou a Bohuslava Vrbenského. Ti se v tomto smyslu obrátili na národní sociály i sociální demokraty.⁸

Skutečné jednání proběhlo mezi národními sociály a sociálními demokraty. Tyto politické strany se ale

7 GOLDMAN, Emma: *Truth about Bolsheviki*. Mother Earth, New York 1918. Dostupné na Anarchy Archives – viz http://dwardmac.pitzer.edu/Anarchist_Archives/goldman/truthaboutbol.html (citováno k 27. 4. 2021). Překlad autor.

8 Národní archiv (dále jen NA), f. Federace českých anarchistů, k. 5, Projev českých anarchistů; tamtéž, Bohuslav Vrbenský výkonnému výboru soc. dem. a nár. soc., 11. března 1918.

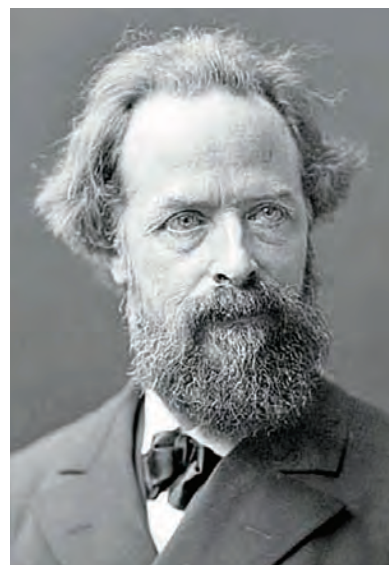
Theodor Bartošek (1877–1954), Emil Špatný (1883–1937) a Čeněk Körber (1875–1951)

Foto: Wikipedia.org, Album reprezentantů všech oborů veřejného života československého, 1927 (2x)

na spolupráci nedohodly. Sociální demokraté pak adresovali anarcho-komunistům dopis, v němž se jich s patrnou ironií ptali na jejich postoj k politickým otázkám, které sociální demokraté označili za základní předpoklady jednotného postupu: „jednotu o zásadě třídního boje, dobývání politické moci a účast v parlamentárních sborech, mezinárodní akce a kolektivism“.⁹ Faktickým výsledkem tak bylo sloučení národních socialistů, anarchokomunistů a skupiny některých bývalých realistů Česká demokracie do nové České (později Československé) strany socialistické. Anarchokomunisté, k nimž se přidali i někteří další spolupracovníci (např. Theodor Bartošek z Volné myšlenky), byli sice menšinovými partnery, ale získali ve straně jistý podíl a vliv. Účastnili se i tvorby programu strany, který měl ambici vytvořit „český socialismus“ jako alternativu k marxistickému

socialismu sociálních demokratů. Zde se anarchokomunisté pokoušeli prosadit co nejvíce svých zásad s odkazy na „slovanský“ či „latinský“ socialismus svých myslitelů Petra Kropotkina, Jeana Gravea, Élisée Recluse a dalších – a v protikladu k „německému“ socialismu Karla Marxe.¹⁰ Posléze měli sklon nárokovat si značnou roli v tvorbě programu; větší vliv na konstrukt „českého socialismu“ měl ale politik národních sociálů Emil Franke.¹¹ Za československé socialisty se práce v Socialistické radě i v Národním výboru účastnila také Luisa Landová-Štychová.

Anarchokomunisté v té době strádali absencí vlastního tisku. Jeho roli zatím nemohl plnit „tendenční čtrnáctideník“ *Červen*, založený v Praze v březnu 1918 s podtitulem „*nové umění – příroda – technická doba – socialismus – svoboda*“, což odpovídalo tehdejšímu estetickému i politickému

Élisée Reclus (1830–1905) kolem roku 1893

Foto: Wikipedia.org

9 Tamtéž, Josef Teska, za sekretariát Československé sociálně demokratické strany dělnické Federaci českých anarchistů komunistů, 6. března 1918.

10 Srov. např. Českost socialismu. *Červen*, 1918–1919, roč. 1, č. 4, s. 62. Autor textu neuveden.

11 GALANDAUER, Jan: *Vznik Československé republiky 1918. Programy, projekty, perspektivy*. Svoboda, Praha 1988, s. 191–192.

S. K. Neumann, Arnošt Heinrich a Viktor Dyk na výletě v bílovických lesích, 1913. Platforma českých radikálů, Neumannův časopis Červen.

Foto: LA PNP, Repro: PaD

krédu Stanislava Kostky Neumanna. Jeho texty se na stránkách časopisu setkávaly s příspěvky Viktora Dyka, bratří Čapků, Fráni Šrámka, Josefa Hory či Jaroslava Durycha. Slovy redakčního ohlednutí za prvním ročníkem byl *Červen* „založen především pro nové hnutí umělecké, pro ony ismy, které jako nenárodní měly býti u nás válkou vyhlazeny“.¹² Stanislav Kostka Neumann zde 3. června 1918 pod pseudonymem *Civis Bohemicus* uveřejnil úvahu o ruské revoluci *Rusko a lux ex Oriente*: „Toliko špatní čtenáři ruských románů mohli očekávat od Ruska mužnou přímočarost a mravní sílu v době, která nikde nemá těchto vlastností nazbyt; nečekali-li jsme však ani my dobří čtenáři těchto hrozných z povědí a obžalob tolik rozvratu, bylo to jen proto, že jsme si netroufali věřiti v celou hloubku rozvrácenosti a zkaženosti ruské mysli [...] v Rusku jsou jedni za osmnáct a druzí za dvacet bez

dvou. Jsou-li nám sociální revolucionáři sympatičtější než bolševici, nemůže býti sporu o tom, jak by si počínali, kdyby, jsouce u vesla, utkali se s nebezpečným odpůrcem. [...] Cizích rukou potřebuje Rusko, aby mu naznačily cesty k západnímu pořádku ve věcech a myšlenkách, aby mu pomohly západními světly skutečnými zaplašiti východní mlhy.“¹³

Příliš brzy vystřízlivěl jsem

Po vzniku republiky působil anarchista Bohuslav Vrbenský na velmi exponovaném místě ministra výživy lidu v Kramářově vládě, spolu se Stanislavem K. Neumannem se stal také poslancem Revolučního národního shromáždění. Pro anarchisty – odpůrce parlamentů a vlád, to znamenalo zásadní změnu. Není divu, že na sjezdu anarchistů konaném 1. a 2. února 1919 se očekával zásadní spor, už v předsjezdové koresponden-

ci se ozývaly hlasy, že „muselo se slevit na programu a zásadách“ (František Lábnér) a ve straně československých socialistů „necítíme se jako doma, neboť nemůžeme přece zapřít, že jsme anarchisté“ (Jan Laloušek).¹⁴

Sjezd zahájil Michael Kácha. Ve svém vystoupení interpretoval válku jako selhání socialismu, a zatímco připomínal konformitu sociální demokracie, upozorňoval i na vinu anarchistů: „I my máme máslo na hlavě, byli jsme nepočtení.“¹⁵ Tváří v tvář válce a národnímu vzepětí bylo podle Káchy třeba před puristickým trváním na předválečné formulaci anarchistických zásad upřednostnit konkrétní emancipační aktivitu, „bylo nutno nepropásti okamžik činu“. Následující řečník Vrbenský však možnost revoluce odmítl: „Vyhráli bychom lehce, ale vyhráli bychom trosky státu.“ Šancí bylo podle něj spíš to, že stát je nyní kontrolován mobilizovanými

12 Doslov. *Červen*, 1918–1919, roč. 1, č. 23–24, s. 326. Autor textu neuveden.

13 CIVIS BOHEMICUS: *Rusko a lux ex Oriente*. *Červen*, 1918–1919, roč. 1, č. 15, s. 203–204.

14 TŮMA, Jiří: *Na cestě ke komunistické straně*. Severočeské nakladatelství, Ústí nad Labem 1975, s. 147.

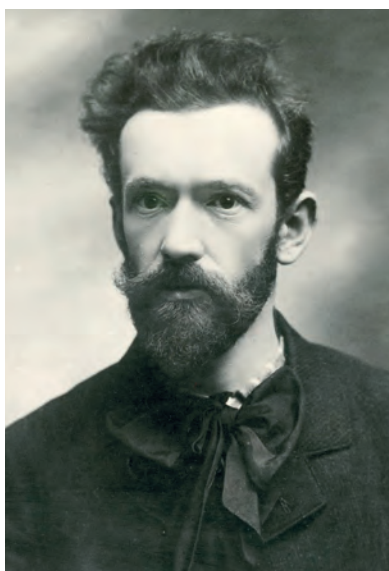
15 NA, f. Federace českých anarchistů, k. 5, Zápis ze sjezdu FČA, konaný (sic) 2. II. 1919 (odtud i všechny následující citace ze sjezdu).

masami, a proto vláda, ať už chce nebo nechce, musí provádět revoluční, socialistickou politiku. V budování socialismu bude příležitost pro uplatnění anarchismu, jehož ideály jsou vlastně „nejvyšší cíle [...] socialismu“. Vrbenský označil Kramářovu a svou vládu za revoluční (sic). Československým socialistům adresoval sebevědomé poznámky zdůrazňující roli anarchistů při tvorbě programu strany: „*My do strany nevstoupili, my z vás socialistickou stranu vytvořili.*“ U socialistů měli anarchisté podle Vrbenského sehrát jakousi podvojnou roli: na jedné straně měli být, jak plyne z jejich odkazů k podílu na programu, až jakými ideovými majiteli opravdových, programových politických postojů strany, na straně druhé měli být jejím „levým křídlem“.

Kácha doufal v pokračování původního anarchistického ducha. „*My můžeme přenést svou činnost do jiných organizací, ale lidé s anarchismem v srdci nemohou se státi jinými, ledaže by se stali plytkými pleticháři nebo neznali zásady.*“ Vrbenského naděje mu byly pouhým doufáním, které snadno smete vlna reakce. Kácha spoléhal především na sílu anarchistických zásad. „*My se nezastavíme před stranou ani před ministry. Neumíme poslouchat a to je naše ctnost. Nebudeme poslouchat výkonný výbor.*“

Většina anarchistů schválila organizační likvidaci svého hnutí – s požadavkem na posílení své role v Československé socialistické straně. Vedle navýšení vlastního podílu ve straně žádali anarchokomunisté také „patřičné“ zastoupení žen, „nepovažujícíce rovnoprávnost žen za pouhé heslo agitací“.¹⁶

Redakce Června (tedy S. K. Neumann) dodala ke sjezdu, že sjednocení získalo „poctivým názorům socialistickým širší kruh posluchačstva“.

Michael Kácha (1874-1940) Foto: LA PNP

„*Chtěli jsme ven z přítmi, z marných kroužků spiklenecké příchuti, chtěli jsme na jasné forum české veřejnosti [...]. Nechtě tedy těch několik nespokojenců jde jinou cestou; podle výsledků budeme rozsouzeni.*“¹⁷

Většina anarchistů schválila organizační likvidaci svého hnutí – s požadavkem na posílení své role v socialistické straně

Nespokojenců bylo v dané době patrně opravdu jen „několik“ a anarchistické hnutí se nepokusilo obnovit. Okrajová skupina kolem do té doby neznámého Jindřicha Bartoše namísto toho založila Veleobec československých komunistů, která již od poloviny února 1919 šířila leták *Českým*

komunistům! vykládající ruský bolševismus a vyzývající k založení komunistické strany a v březnu začala vydávat časopis *Komuna*. V některých ohledech naivně formulovaný pokus (v časopise se například uvádělo, že „*duch českého národa [...] vyžaduje komunismus důsledný a prodchnutý [...] opravdovou lidskostí.*“)¹⁸ neměl dlouhého trvání: jimi navrhovaná Strana československých komunistů, do níž už rozdávali přihlášky, nikdy nevznikla a časopisu *Komuna* vyšla pouze dvě čísla.¹⁹

Role mluvčího a veřejné platformy radikálů se postupně ujal časopis *Červen*. V nových poměrech se změnil na týdeník a zaměřoval se především na radikální socialismus, který zpočátku kombinoval s loajalitou vůči nové republice, s radostí nad porážkou Německa a také s úctou k prezidentu Masarykovi. To vedlo někdy až ke krkolomným přirovnáním: „*Přijdou k vám lidé a řeknou: Zanechte všeho radikálního socialismu. Není naděje na úspěch. Dohoda to nechce. Masaryk je proti tomu!*“ Odpovíme jim: *Socialism není guma, která se natahuje a stahuje. Socialism je názor na svět a ideál lidské společnosti. Socialism je věcí našeho přesvědčení, naši víry a naděje... Masaryk byl utopista, když unikl za hranice, aby pracoval pro rozklad habsburské říše; my jsme stejní utopisté, chceme-li pracovat k odstranění soukromého velkovlastnictví a námezdného systému...*“²⁰ Už prvního května 1919 vydává Stanislav Kostka Neumann (pod pseudonymem Sigma) v *Červnu* svůj *Žalm* (později vyjde v *Rudých zpěvech* jako *Žalm z roku 1919*), který začíná slovy „*Já, národ český, a příliš brzy vystřízlivěl jsem z krásného snu...*“ a následně pranýřuje „*nové řetězy: otroctví červenobílé.*“²¹ U některých bývalých anarchistů se zklamání projevilo až později. Týkalo se především

¹⁶ Citováno podle TOMEK, Václav: *Český anarchismus 1890-1925*, s. 669.

¹⁷ Tamtéž, s. 671.

¹⁸ Citováno podle KÁRNÍK, Zdeněk: *První pokusy o založení komunistické strany v Čechách*. ČSAV, Praha 1966, s. 35.

¹⁹ Tamtéž, s. 32-38.

²⁰ Upřímné slovo. *Červen*, 1919-1920, roč. 2, č. 1, s. 3. Autor textu neuveden.

²¹ Šifra SIGMA: *Žalm. Červen*, 1919-1920, roč. 2, č. 9, s. 81.

toho, že nová republika nesměřovala k socialismu, ale jeho příčinou bylo také neprovedení odluky církve od státu, činnost represivních složek a nacionalistická žurnalistika.

Budme vždycky poraženi?

V Červnu byly otiskovány texty anarchisty Petra Kropotkina (především jeho vyrovnání se s vlastními profrancouzskými postoji v první světové válce) a Gustava Landauera (nedávno zavražděného po potlačení Mnichovské republiky rad, v jejíž první vládě byl ministrem kultury) a také Élisée Recluse či Luigiho Bertoniho. Anarchismus se tu stává zpola opouštěnou identitou, která slouží ke srovnávání s postupně přejímanou ideologií marxismu. Po zavraždění Rosy Luxemburgové vychází v Červnu jeden z jejich posledních textů, s poznámkou, že v „článku, věcně jistě velmi správném, jsou patrné stopy marxistické ideologie, která je tu a tam těžce stravitelná nám, kteří jsme zvykli méně tvrdé mluvě Bakuninů a Kropotkinů“.²² Poměrně brzy bývalí anarchisté opustili i svůj odpor k „autoritářskému socialismu“ marxistů. „Před válkou dělili jsme socialism na autoritářský a volný,“ píše nepodepsaný autor v Červnu. Skutečným problémem byl však u autoritářského socialismu podle něj spíše sociálnědemokratický reformismus. „Nedojdeme k socialismu volnému jinak než výchovou davů v určitých formách socialismu autoritářského.“²³

Ještě v májové řeči z téhož roku opakuje Neumann některé své kritické úsudky o ruské revoluci, dává jim už ale jiné vyznění: „Smysl ruské revoluce je veliký a krásný, její formy byly však často odporné. [...] Jsem přesvědčen, že ani desetina těch hrozných věcí, které se o Rusku vypravují a vy-

V Červnu publikovali i příslušníci nejmladší básnické generace Jiří Wolker (1900-1924) a Jiří Haussmann (1898-1923)

Obraz a foto: LA PNP

lhávají, není pravdivá, ale kdyby i jen desetina pravdivá byla, stačilo by to, abychom se s bolestí odvraceli od takového divadla a zavrhovali tak strašlivé formy převratu. [...] V Rusku má všechno ohromné rozměry, i zlo [...]“ V celkovém Neumannově hodnocení však už převažují pozitiva: „Ruská revoluce to vyhrála, je v jádru svém nepřemožitelná a stává se oporou celého socialistického světa. [...] Bez vítězné ruské revoluce měli bychom dnes v celé Evropě těžký zápas s reakcí [...] na Pražském hradě možná nějakého anglického prince a neměli bychom presidenta a neměli bychom Republiky.“²⁴

Do časopisu už jen krátce přispíval Karel Čapek (jeho bratr Josef je autorem plakátu Radikálové - čtěte Červen), v Červnu publikuje Josef Hora, přispívá do něj také Antonín Sova básní *Sloky spisovatelům*, která pro své jasné zaměření signalizované

veršem „A chci, aby náš prapor rudě vlál“ vyvolala polemiku a básnickou odpověď Viktora Dyka nazvanou *Odpověď*, s jasným poselstvím: „A nechci, aby náš prapor vlál rudě.“²⁵ Později do časopisu píší i mladší autoři: Jiří Wolker a Jiří Haussmann. Literární texty ale nakonec přecházejí do spřízněného časopisu *Kmen* a Červen se stává orgánem socialistické agitace. V červenci 1919 je tak v Červnu českým a německým textem ohlášena vznik Socialistické rady osvětových dělníků, pod slib „chceme - krajně spravedliví ke každé národnosti, ke každé rase a ke každému názoru - býti [...] ze všech sil vždy a všude nápomocni v boji za republiku socialistickou“ se zde podepsali mimo jiné Josef Hora, Helena Malířová, S. K. Neumann, Ivan Olbracht, Hugo Sonnenschein, Antonín Sova, Fráňa Šrámek či Franz Werfel.²⁶

22 Šifra SKN: Toto jest... Červen, 1918-1919, roč. 1, č. 21-22, s. 310.

23 „Krise socialismu“. Červen, 1919-1920, roč. 2, č. 77, s. 62. Autor textu neuveden.

24 Z májové řeči 1919. Červen, 1919-1920, roč. 2, č. 10, s. 91. Autor textu neuveden.

25 DYK, Viktor: Odpověď. Národní listy, 1. 6. 1919, s. 1.

26 Všemu produktivně pracujícímu lidu v Československé republice. Červen, 1919-1920, roč. 2, č. 19, s. 170. Autor textu neuveden.

Postupně v *Červnu* vycházejí i Leninovy texty – poprvé jeho *These o „měštácké demokracii“ a „proletářské diktatuře“*. Motto z anarchisty Eliséea Recluse „Ach, přátelé, nic nás tak nezkaží, jako úspěch! Pokud naše vítězství nebude zároveň vítězstvím všech, kéž raději nikdy nezvítězíme: budme vždy poraženi!“²⁷ otištěné na protější stránce časopisu jako by k němu tvořilo pozoruhodný kontrapunkt, výmluvně ilustrující situaci revolučního marxismu a anarchismu. Totéž číslo glosuje ostrými slovy „bílý teror“ po porážce maďarské revoluce: „Nikoli oko za oko a zub za zub, nýbrž všechny oči a všechny zuby reakce vždy, dokud je čas!“²⁸

Autorské jádro časopisu přestávali tvořit předváleční anarchisté či modernističtí umělci. Ohlašovali se noví přispěvatelé, které politizovala válka. Sérii bojových a polemic- kých glos zde otiskl čerstvý doktor filozofie Emanuel Vajtauer, přítel Ivana Olbrachta a dobrodruh (zatím jen intelektuální – autor bizarní rigorózní práce o „fyzice duše“, jež prošla patrně jen kvůli shovívavosti profesorů a válečným podmínkám).²⁹ Brzy se Vajtauer stane jedním z hlavních autorů *Června*, písčím o ruské revoluci a možnostech socialismu. S anarchismem jej spojuje patrně jen určitá opozičnost a dobrodružnost povahy, jeho představy o nezbytnosti socialistického státu ale odmítají morální proměnu člověka a kladou důraz na efektivitu (po vzoru Lenina studuje i taylorismus). Svěráznou vědeckost ovšem často doplňuje vášeň – Vajtauer tak například polemizoval s Masarykovým potíráním bolševismu zralým Marxem a Engelsem, přičemž tento spor pojal jako konflikt (revolučního) mládí a opatrného stáří.³⁰ O něco poz-

ději se jako autor významných článků o socializaci objevuje v časopise mladý filozof Josef Ludvík Fischer, který si patrně nejdéle z autorů *Června* udržel kritičnost i vůči ruským bolševikům. Významnou roli sehraává také expresionistický básník a radikál Hugo „Sonka“ Sonnenschein, který zde tiskne pozoruhodné básně (v originále i v překladu S. K. Neumanna) stejně jako politické proklamace a stává se důležitou spojkou českých anarchokomunistů na německé radikály či ruské bolševiky.³¹ Jako odpovědný redaktor časopisu je uváděn Michael Kácha, ten ale podle všeho do redakce příliš nezasahoval. Několik noticek v časopise potvrzuje, co víme i z jiných zdrojů, tedy že Kácha byl během poválečných let nějakou dobu vyřazen svým zdravotním stavem.

Ztřeštěnci, básníci, notoričtí alkoholikové...

Sám Stanislav Kostka Neumann jako vůdčí postava ovšem není jen autorem *Června* – byl také poslancem, i když tuto činnost vykonával bez velké chuti. Stal se rovněž radou ve filmovém odboru ministerstva školství. Máme-li věřit vzpomínkám účastníka hnutí komunistické mládeže Františka Doubka, jádro pozdějšího Svazu komunistických skupin kolem předválečného anarchisty Ladislava Klementa se scházelo v pražské kavárně Union a kromě vysílání řečníků na hornický sever se na přelomu let 1919 a 1920 zabývalo také posíláním dopisů a delegátů do Neumannovy kanceláře na ministerstvo. Neumann však na přesvědčování, aby se postavil do čela komunistických snah, reagoval prý spíše bolestně: „A je, Doubek, to

Hugo Sonnenschein alias Sonka (1889–1953)
na kresbě Egon Schieleho Kresba: LA PNP

už zase Klement něco píše a ti z Lomu něco vzkazují.“³² „Těmi z Lomu“ myslel Neumann pochopitelně severočeské radikální horníky. Posléze ale zveřejnil v *Červnu* báseň *V předvečer vzpoury*, artikulující znechucení z úřadu i záměr jej opustit ve prospěch úsilí směřujícího „do pravé Republiky“.³³ Prásknutím dveřmi ministerstva bylo posléze svolání *Severskému proletariátu*, které vyzývalo bývalé anarchisty k opuštění strany československých socialistů (přerušit „všechny styky se sociál-patrioty“) a k zakládání komunistických skupin s výhledem na založení komunistické strany.³⁴

K němu také brzy došlo. Už 23. až 24. května 1920 se konala konference v Lomu s účastí předválečného anarchisty Petra Stránského a Huga

27 BERTONI, Luigi: Vítězství všech. *Červen*, 1919–1920, roč. 2, č. 30, s. 263.

28 Bílý teror. *Červen*, 1919–1920, roč. 2, č. 30, s. 268. Autor textu neuveden.

29 Srov. ČELOVSKÝ, Bořivoj: *Strážce nové Evropy. Prapodivná kariéra novináře Emanuela Vajtauera*. Tilia, Šenov u Ostravy 2002, s. 15–16.

30 Šifra EV: Bolševictví Leninovo není socialism. *Červen*, 1919–1920, roč. 2, č. 36, s. 331.

31 Pozoruhodný životní příběh Huga Sonnenscheina je námětem románu KAMEN, Jiří: *Hugo*. Prostor, Praha 2004.

32 Kol. autorů: *Vzpomínky československých komsomolců*. Mladá fronta, Praha 1971, s. 154.

33 NEUMANN, Stanislav Kostka: *Rudé zpěvy*. In: TÝŽ: *Básně III*. Odeon, Praha 1974, s. 275.

34 NEUMANN, Stanislav Kostka: *Severskému proletariátu*. *Červen*, 1920, roč. 3, č. 9, s. 107.

Sonnenscheina (Neumann se kvůli nemoci v rodině omluvil). Ve stejném čase proběhlo setkání bývalých anarchistů ve Dvoře Králové, kde měl mluvit Michael Kácha o potřebě připojit se ke Třetí internacionále. Ač se ojediněle ozvala i výzva k obnovení České anarchistické federace, většina na obou shromážděních se shodla na zakládání komunistických skupin a přípravných pracích pro jednotnou komunistickou stranu.

Předsedou ustanoveného Svazu komunistických skupin se stal Petr Stránský, známý z předválečné České federace všech odborů a Hornické federace, místopředsedou Stanislav Kostka Neumann, pokladníkem Michael Kácha. Svaz se vymezoval jako spojení „volných“ skupin, jejichž hlavním smyslem je propagovat myšlenky „socialismu činu“, komunismu a Třetí internacionály – organizační model ale až příliš připomínal Neumannův návrh formulovaný zhruba o dvě dekády dříve i praxi České anarchistické federace. Právě tak důraz na čistotu idejí, nepoznamenáných kompromisem, a upřednostňování malých skupin revolucionářů před masovým hnutím sice korespondovaly s avantgardismem ruských bolševiků (už méně s jejich aktuálními zájmy v Československu), ale pocházely z anarchistických představ o organizaci „silných charakterů“, nikoli z Leninova pojetí avantgardní strany v jeho spise *Co dělat?*. Až posléze bylo spojení „volných skupin“ nahrazeno robustnější organizační strukturou.

Neumann prohlašoval Svaz komunistických skupin za „jedinou čistě komunistickou organizaci v naší republice“. Věděl ale také, že její veřejný obraz je poněkud jiný. V dopise adresovaném vracejícím se levicovým

legionářům, kteří se rozhodli Svaz komunistických skupin finančně podpořit, napsal: „*Bude Vám jednou řečeno, že jsme ztřeštěnci, básníci, intelektuálové, generálové bez vojska, jindy, že jsme podvodníci, agenti provokatéři, nadháněči kapitalistů, notoričtí alkoholikové...*“³⁵ Vlastní negativní obraz tu je rekonstruován a ironizován s patrným zalíbením, což bylo pro anarchisty (a zdaleka nejen pro ně) charakteristické.

V několika článcích v Červnu se Neumann pokoušel o reflexi proměny anarchistů ve stoupence Komunistické internacionály. Nezříkal

Zatímco anarchisté rozpoznali během velké války svou bezmoc, ruští bolševici dokázali poprvé v lidských dějinách změnit socialistický program v realitu

se anarchistických ideálů, ale chtěl se razantně rozejít s rolí anarchistů v předválečném světě. „*Mrstka byla nás všude, v každém národě [...] byli jsme vestálkami sociálního ideálu, a skutečnost šla přes nás, skutečnost drsná a velitelská, ubývalo nás, spíše než přibývalo, a skutečnost bez překážky hnala lidstvo – do světové války.*“³⁶ Zatímco anarchisté rozpoznali během velké války svou bezmoc, ruští bolševici dokázali poprvé v lidských dějinách změnit socialistický program v realitu a rovněž vrátili socialismu jeho původní radikalitu. Anarchisté se neměli vzdávat svých ideálů, mohli podle Neumanna dokonce korigovat „*nezbytnou strohost*“

bolševiků „*svým měkkým, laskavějším a méně dogmatickým duchem*“³⁷ (všechna tři adjektiva tu působí poněkud nadneseně, jak vidíme, i obsah Června se vyznačoval spíš „levičáckou“ tvrdostí než nějakou „měkkostí“ či „laskavostí“). Především tu ale byl pro anarchisty jasný imperativ: postavit se na stranu socialistické revoluce. „*Těto revoluce nechceme, nemůžeme, nesmíme zraditi. Měli jsme tvrdé hlavy, ale skláníme je pokorně před majestátem této revoluce, před vůlí proletariátu, vykoupenu nesmírným utrpením...*“³⁸

Dosah Svazu komunistických skupin byl omezený na hornický sever a i tam oslovil jen menšinu bývalých anarchokomunistických horníků; většina dál podporovala Vrbenského ve straně československých socialistů. Ohlas ale našel i mezi levicovou mládeží v metropoli; Karel Teige později tvrdil, že v okruhu Neumannových komunistických skupin sbírala své první politické zkušenosti kromě jiných i studentka uměleckoprůmyslové školy Marie Čermínová, známá jako Toyen.³⁹

Pro Komunistickou internacionálu byla ale skupina Neumannových radikálů (kteří navíc mohli v Moskvě budit rozporné dojmy – Vajtauerovi se prý Bucharin posmíval jako „*vykladači snů*“⁴⁰ a celkově nebylo snadné obvinít je z „dětské nemoci levičáctví“) trpaslíkem vedle obrovské sociálnědemokratické levice. Její vůdce Bohumír Šmeral byl sice přesně typem sociálnědemokratického vůdce, proti jakým Lenin Třetí internacionálu zakládal, zároveň ale měl o poznání větší serióznost. Ve vzkazu exekutivy Třetí internacionály do Československa je marxistické levici v sociální demokracii

35 NEUMANN, Stanislav K.: Legionářům-komunistům. *Červen*, 1920, roč. 3, č. 24, s. 278.

36 Šifra SKN: Ideál a skutečnost. In: TOMEK, Václav: *Český anarchismus 1890–1925*, s. 693.

37 Tamtéž, s. 695.

38 Tamtéž, s. 696.

39 TEIGE, Karel: *Surrealismus proti proudu. Surrealistická skupina odpovídá Vítězslavu Nezvalovi, J. Fučíkovi, Kurtu Konradovi, St. K. Neumannovi, J. Rybákovi, L. Štollovi a.j.* Surrealistická skupina v Praze, Praha 1938, s. 49.

40 ČELOVSKÝ, Bořivoj: *Strážce nové Evropy*, s. 28. Není zcela jasné, zda tento posměšek patří k roku 1920, nebo 1924.

věnováno několik odstavců, komunistickým skupinám pak jediná věta, příznačně je usměrňující: „*Od komunistických skupin v Čechách očekává výkonný výbor, že budou mít na zřeteli vytvoření jednotné komunistické strany a že budou energicky bojovat proti jakýmkoli příznakům sektářství ve svých řadách.*“⁴¹ Helena Malířová zaznamenává ve svém románu s autobiografickými prvky *Deset životů* úšklebek, kterým její románové alter ego častuje její manžel (Ivan Olbracht), když se s ní setká v Moskvě a zjistí, že nepřišla jako delegátka sociálnědemokratické levice, ale komunistických skupin: „*Vaši intelektuálové, vaši anarchisté.*“⁴²

Komunistické skupiny se velmi aktivně zúčastnily prosincové generální stávky v roce 1920, ač zároveň kritizovaly roznětku konfliktu – boj o Lidový dům pro ně byl spíš vnitrostranickým než třídním sporem. Na stranu stávkujících se postavil také Jan Opletal, letitý anarchista a vydavatel časopisu *Matice svobody* zaměřeného zejména na bojovný ateismus. „*Staří havíři severočeští pamatují se na četné stávky a bouřlivé demonstrace proti uhlobaronům a rakouským úředům, avšak střilet do havířů a vyhlašovat stanné právo se neodvážila ani ta nejkrveživnější vláda císařská. Tohle vám nadělila k vánocům Vaše drahá, svobodná republika!*“⁴³

Vztahy mezi sociálnědemokratickou levicí a komunistickými skupinami byly napjaté – radikálové vyčítali Šmeralovi a dalším členům sociálnědemokratické levice kompromisnictví a požadovali co nejrychlejší založení komunistické strany. Obviňovali jej ve svém tisku i v Moskvě, a často nevybíravě – příznačný je už název jednoho z článků *Šmeral promluvil – Šmeral se odsoudil*.⁴⁴ Výhrady dlou-

Anarchisté vyčítali Šmeralovi kompromisnictví

Repro: PaD

holetého sociálnědemokratického vůdce vůči jednadvaceti podmínkám Kominterny tu jsou chápány jako „*nesmysl a podvod*“, přičemž

podmínky Třetí internacionály jsou pro anarchisty „*staré jádro revolučního socialismu, očištěné od slupky oportunismu sociálně demokratické*“

41 Poselství výkonného výboru III. internacionály československému proletariátu. *Červen*, 1920, roč. 3, č. 30, s. 358. Autor textu neuveden.

42 MALÍŘOVÁ, Helena: *Deset životů*. Evropský literární klub, Praha 1937, s. 175.

43 *Matice svobody*, 8. 1. 1921, citováno podle KOUKAL, Pavel: *Petr Stránský (1878–1949)*. Městský výbor KSČ – Městský národní výbor, Lom 1978, s. 7.

44 *Šmeral promluvil – Šmeral se odsoudil*. *Červen*, 1920, roč. 3, č. 50, s. 589–591. Autor textu neuveden.

ho“.⁴⁵ Nechut členů komunistických skupin ke Šmeralovi ale měla zjevně i hlubší kořen – naprostou habituální odlišnost, která byla v Červnu zdůrazňována ještě poté, co se sociálnědemokratická levice plně přihlásila ke komunismu: „soudr[uh] dr. Šmeral [...] dovede jen jednu věc dobře: spouští studenou sprchu i tam, kde trochu ohně je nezbytno“.⁴⁶

Vstřícný krok vůči komunistickým skupinám nakonec patrně udělal sám Šmeral. Podle vzpomínek Františka Doubka pozval členy Svazu komunistických skupin do svého skromného bytu a vyjádřil uznání jejich práci. „Radil nám položertem, abychom ho, až přijde revoluce, zavřeli, aby nám svou váhavostí nic nepokazil.“⁴⁷ Propojení pak už nemělo vážnější překážky. Neumann posléze za komunistické skupiny stručně pozdravil ustavující sjezd KSČ v květnu 1921,⁴⁸ ale skupiny do strany nevstoupily. Chtěly si počkat na slučovací sjezd, který měl vytvořit sjednocenou komunistickou stranu různých národností v Československu, tedy v očích Moskvy i komunistických skupin teprve skutečnou komunistickou stranu v Československu. O pouhý měsíc později byl ale Svaz komunistických skupin rozpuštěn, aniž by se slučovacího sjezdu dočkal. Širší ústřední rada svazu vyhlásila jeho zánik 24. června 1921, v prohlášení rekapitulovala svou roli jako „vždy spíše ideov[ou] a morální než organizační“.⁴⁹

V posledním ročníku časopisu Červen je prostor věnován více otázkám kultury, zejména vznikajícímu Svazu moderní kultury Devětsil a autorům jako Jaroslav Seifert, Karel Teige či Zdeněk Kalista. Stanislav Kostka

Neumann v jednom z čísel tohoto ročníku otiskl báseň *Elegie*, kterou apostrofuje svého zesnulého otce a klade mu sugestivní otázku: „proč jsi se, otče, počestil?“. Vyjadřuje v ní hluboké odcizení od české společnosti („národa vodnatelného“ „v zemičce barbarů? ne, v zemi občanů, / co chutnají jako vařený kaštan / a politizující u džbánu / ideje melou v bezzubých ústech / na nechutnou kaši“) i od své vlastní nedávné víry, že je „v těchto

kromě vlastnictví uctí v otrocké ženě / – sper je das! / Co mně a jim? / Loužičko česká, k tobě nepatřím“). Když v závěru apostrofuje Sověty („pročež přijď, přijď, přijď, / ó Moskvo!“), jsou především protikladem vůči českému světu, pro nějž má Neumann charakteristiku „vlažné bláto“.⁵⁰

Proudy a protiproudy

K bolševizaci části anarchistického hnutí docházelo i jinde ve světě. Paralelně se ale odehrávalo i střízlivění z výsledků ruské revoluce. V Rusku samotném se někteří anarchisté (Victor Serge, Apollon Karelín) a jiní stali bolševiky, anarchista Anatolij Železnakov dokonce s bolševiky rozpouštěl Ústavodárné shromáždění. Řada dalších anarchistů ale bolševiky kritizovala a někteří se stali oběťmi represí. Největší anarchokomunistický myslitel Petr Kropotkin, který se do své vlasti vrátil už po únorové revoluci 1917 a sblížil se s některými kruhy blízkými Prozatímní vládě (bylo mu dokonce nabízeno křeslo ministra, což nepřijal), se stal ostrým kritikem bolševiků především pro jejich diktátorské metody. „Z ruských poměrů se učíme, jak by komunismus neměl být zaváděn“, napsal v *Poselství pracujícím západní Evropy*.⁵¹ Jiný dopis, adresovaný československým pracujícím, se Kropotkin pokusil poslat po Hugovi Sonnenscheinovi – ten jej ale nepředal a jeho text vyšel až s ročním zpožděním ve francouzském anarchistickém časopise *Le Libertaire*. „Pokus ustavit silně centralizovanou vládní moc, která by prosazovala komunistickou revoluci pomocí dekrétů a armádou úředníků, selhal,“ vzkazoval v zašantročeném dopise

V posledním ročníku dal Červen prostor nejmladší básnické generaci Repro: PaD

skřetech živ ještě Tábor“. Neumann zde artikuluje také despekt k českým komunistům („a III. internacionála se u nich pěkně ztenčí / v odznak a rudou pásku: / český komunista / před válkou občanskou varovný zdvihne hlas, / sou-

45 Tamtéž, s. 589–590.

46 Zas o krok dále! Červen, 1921, roč. 4, č. 8, s. 128. Autor textu neuveden.

47 Kol. autorů: Vzpomínky československých komsomolců, s. 159.

48 WOHLGEMUTHOVÁ, Renata – ČIHÁK, Miroslav (eds.): Protokoly Ustavujícího a Slučovacího sjezdu KSČ. 14.–16. května 1921, 30. října – 2. listopadu 1921. Svoboda, Praha 1981, s. 102.

49 Komunistickým skupinám. Červen 1921, roč. 4, č. 14, s. 208. Autor textu neuveden.

50 NEUMANN, Stanislav Kostka: Rudé zpěvy, s. 276–279.

51 Citováno podle TOMEK, Václav – SLAČÁLEK, Ondřej: Anarchismus. Svoboda proti moci. Vyšehrad, Praha 2006, s. 226.

československým pracujícím.⁵² Když pak 8. února 1921 Kropotkin zemřel, stal se jeho pohřeb nadlouho poslední demonstrací ruských anarchistů.

Krátce po Kropotkinově smrti bylo pro řadu dalších anarchistů šokem krvavé potlačení povstání námořníků v Kronštadu v březnu 1921. Pro Emmu Goldmanovou vypovězenou do sovětového Ruska z USA to byl bod obratu, kdy se jednotlivé vážné pochybnosti o režimu změnilly v prudký odpor. Odešla následně do západní Evropy a vydala knihy *Mé zklamání v Rusku* a *Mé další zklamání v Rusku*.⁵³ Kromě konfrontace ruského života s ideologií také kritizovala socialistické návštěvníky, kteří se místo poznávání sovětské reality přimkli k idealizovanému obrazu, jenž se měl stát řešením jejich vlastních problémů. „*Rusko se stalo socialistickými Lurdami, kam proudily davy slepých a chromých, hluchých a němých, žádostivých zázračného vyléčení,*“ shrnula Goldmanová.⁵⁴

Komunistická internacionála se snažila získat zejména masové syndikalistické odbory, ale když jejich delegáti přijeli roku 1921 do Moskvy, situace je nepřesvědčila. Jejich teoretickým mluvčím se stal německý anarchosyndikalista Rudolf Rocker, jenž ve svém spisku *Bankrot ruského státního komunismu* (*Der Bankrott des russischen Staats-Kommunismus*. Der Syndikalist, Berlin 1921) postavil do protikladu myšlenku rad (kterou vnímal jako uskutečnění cílů socialistického hnutí a také anarchosyndikalistů) a myšlenku diktatury, kterou považoval za „*politováníhodné dědictví po buržoazii*“, zejména jakobínech. Sousední „*diktatura proletariátu*“

pokládal za nesmyslné, protože diktaturu nikdy nemohl vykonávat proletariát jako třída, tato buržoazní instituce byla podle něj vždy věci strany a jejích vůdců.⁵⁵ Francouzské revolučně syndikalistické odbory CGT se rozštěpily a většina se přidala k Rudým odborům, v případě španělských CNT naopak většina zůstala na anarchosyndikalistických pozicích.⁵⁶

Tyto debaty už k bývalým anarchokomunistům příliš nedoléhaly anebo je vnímali prizmatem své nové politické identity. Např. o kronšadtském povstání se v *Červnu* psalo s posměchem a jako o „*puči, podníceném dohodovými agenty*“.⁵⁷ Ani v českém prostředí netvořili zbolševizovaní anarchisté většinu, ale to jen proto,

Politický styl ruských bolševiků byl sice autoritářský, ale jeho kořeny vycházející z podzemních ruských revolučních hnutí jej činily pro české anarchisty srozumitelným

že početná skupina kolem Vrbenského a Landové-Štychové zůstávala ve straně československých socialistů.⁵⁸ Když však v roce 1923 odmítli hlasovat pro zákon na ochranu republiky, byli Bohuslav Vrbenský, Theodor Bartošek, Luisa Landová-Štychová a Václav Draxl zbaveni volebních mandátů a vyloučení ze strany. Zároveň malá skupina kolem Františka Petránka a jeho časopisu *Bezvládí* se

neúspěšně pokoušela obnovit český anarchismus, Vrbenský s Bartoškem založili Nezávislou socialistickou stranu dělnickou, která se po dva roky pokoušela o zaujetí pozice mezi sociálními demokraty a komunisty. Po definitivním selhání těchto snah vstoupila strana kolektivně do KSČ, s výjimkou hornických odborů, které si i přes přesvědčování a tlak komunistů ponechaly organizační nezávislost.

Často se cituje Peroutkova charakteristika, že čeští anarchisté si vybírali mezi svou láskou ke svobodě a svým radikalismem, a zvolili si to druhé.⁵⁹ Je to charakteristika právě tak přesvědčivá jako sporná. Praktickou kritiku určitých představ o svobodě provedla pro české anarchisty do značné míry velká válka a pak také poválečné poměry. Nástup komunistické strany nakonec český anarchismus organizačně vymazal. Kombinace předválečné krize, frustrace z bezvýslednosti činnosti a šok z války vedly k rozsáhlému přehodnocování stanovisek anarchistů už bezprostředně před válkou, během ní a krátce po ní. Svoboda pro anarchokomunisty přestala dávat smysl mimo socialismus a KSČ nakonec nabídla přesvědčivou artikulaci jak pro radikální kritiku nové republiky a odstup od buržoazní společnosti, tak pro realistickou a zároveň radikální vizi společenské proměny. Politický styl ruských bolševiků byl sice autoritářský, ale jeho kořeny vycházející z podzemních ruských revolučních hnutí jej činily pro české anarchisty srozumitelným a důvěrně známým – byla to tradice, kterou znali a obdivovali a která byla do

52 Tamtéž, s. 225.

53 *My Disillusionment in Russia* a *My Further Disillusionment in Russia*. Doubleday, Page & Co., New York, 1923 a 1924.

54 GOLDMAN, Emma: *Living My Life*. Cosimo, New York 2011 (1931), s. 916.

55 ROCKER, Rudolf: *Bankrot ruského státního komunismu*. In: TOMEK, Václav: *Za svobodu není náhrada*. Manibus Propriis, Praha 2010, s. 101–198.

56 WOODCOCK, George: *Anarchism. A History of Libertarian Ideas and Movements*. Penguin, London 1986.

57 Kronštat. *Červen*, 1920–1921, roč. 3, č. 52, s. 618. Autor textu neuveden.

58 TŮMA, Jiří: *Na cestě ke komunistické straně*; HOLUBEC, Stanislav: *Nešťastná revolucionářka. Identita a každodennost Luisy Landové-Štychové (1885–1969)*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha (v tisku).

59 PEROUTKA, Ferdinand: *Budování státu I (1918–1919)*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1991, s. 314.

značné míry jejich tradicí. Bakunin do ní patřil možná víc než Marx.

Další cesty „kamarádů svobody“

Další osudy postav, s nimiž jsme se v tomto textu setkali, byly velice různé. Stanislav Kostka Neumann se stal významným komunistickým básníkem a kulturním organizátorem. V roce 1929 podepsal se spisovatelé Ivanem Olbrachtem, Helenou Malířovou, Jaroslavem Seifertem, Vladislavem Vančurou, Josefem Horou a Marií Majerovou protest proti novému Gottwaldovu vedení strany a spolu s ostatními signatáři byl z KSČ vyloučen. Reagoval o to ortodoxnější stalinistickou publicistikou, proslula zejména kniha *Anti-Gide aneb Optimismus bez pověr a iluzí* (Lidová kultura, Praha 1937). Roku 1945 obdržel titul národní umělec a o dva roky později zemřel. Petr Stránský se stal komunistickým odborovým organizátorem a senátorem. Stál v čele demonstrace 4. února 1931 v Duchově, kterou policie rozpráškala střelbou, po níž zůstali čtyři mrtví. Stránský byl zbaven senátorského mandátu a rok vězněn. Druhou světovou válku strávil v Dachau a Buchenwaldu, domů se vrátil s podlomeným zdravím a zemřel roku 1949. Michael Kácha se z politiky stáhl, věnoval se nakladatelskému družstvu Kniha a udržování paměti na předválečné anarchistické hnutí. Své vzpomínky předal i některým meziválečným umělcům.

Většina bývalých anarchistů v čele s Vrbenským vstoupila roku 1925 do KSČ. Ve stejném roce byl ze strany vyloučen Josef Bubník a jeho frakce. Spolu s ní opustil KSČ i starý anarchista Jan Opletal, pro nějž jako pro dlouholetého redaktora ateistických časopisů to znamenalo existenční likvidaci a smrt v chudobinci. Své bývalé soudruhy odsoudil hořce a tvrdě: „Tito lidé, kteří vydávali se u nás za ochránce svobody a myšlení proti černé reakci klerikální, zapřeli celou svou minulost v tom okamžiku,

Helena Malířová i S. K. Neumann podepsali v roce 1929 manifest spisovatelů proti bolševizaci KSČ, Neumann se ale v dalších letech stal čelným propagandistou stalinismu

Foto: LA PNP

ve kterém se přihlásili za stoupence moskevských komunistů. Spojili se s lidmi, kteří učinili cílem svým teroristické ubíjení všeho, co není podřízeno surovému diktátu zbabělého vůdce III. internacionály, pana Zinověva. Z jedné církve přešli do druhé, od jednoho papeže k druhému. Odsuzovali ty, kteří znásilňovali svět jménem kříže, a vpluli do tábora těch, kteří jej znásilnili jménem pětícípé hvězdy.“⁶⁰

Bohuslav Vrbenský se stal druhoradým komunistickým politikem, byl činný v pražské politice a jako předseda Svazu přátel SSSR. Nejvýraznější byla jeho aktivita během velké mostecké stávký v roce 1934, které se účastnila řada bývalých severočeských anarchistů. Za války se Vrbenský podílel na organizování československé vojenské jednotky v SSSR, zemřel roku 1944 jako její major. Luisa Landová-Štychová byla v letech 1925–1929 komunistickou poslankyní, posléze se angažovala v popularizaci astronomie. Zemřela roku 1969 a zanechala po sobě rozsáhlou pozůstalost; její život přibliží

kniha Stanislava Holubce *Nešťastná revolucionářka*, jež vyjde v následujících měsících.

A autoři *Června*, kteří nebyli angažováni v předválečném anarchismu? Dva nejvýraznější měli velmi protikladné osudy. Emanuel Vajtauer přešel po roce 1929 k národním socialistům a za války se stal předním kolaborantským novinářem. V květnu 1945 zmizel. Josef Ludvík Fischer si udržel kritičnost, kterou projevoval už v *Červnu*, a proslul jako jeden z nejvýraznějších českých filozofů 20. století. pd

Ondřej Slačálek (1982) působí na Ústavu politologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, věnuje se sociálním hnutím, současnému nacionalismu, subkulturám mládeže a dějinám radikálních proudů. Je spoluautorem knihy *Anarchismus. Svoboda proti moci* (Vyšehrad, Praha 2006, s Václavem Tomkem).

⁶⁰ Maják, 1920, roč. 2 (4), č. 5 (28. 11. 1925). Autor textu neuveden.